

A változó szlovák falu etnológiai vizsgálata

Danglová, Oľ'ga: Rurálna komunita v transformácii. = Slovenský národopis, 49. roč. 2001. 3. no. 279–299.p.

Szlovákia 49 ezer km² területén 2800 falu található. Számosságuk a településstruktúrában jóval meghaladja a más államokban szokásosat. Többségüknek még 500 lakosa sincs, s annál fogva, hogy az „isten háta mögött” léteznek, több tekintetben zárvány. A szlovák falu, noha társadalmi-gazdasági viszonyait illetően több kényszerátalakuláson ment át, mindmáig nem tekinthető elsősorban közigazgatási egységnek, hanem főként a mindennapi élet színhelyének. A mai szlovák társadalomnak számos szervezésbeli, rokoni, emberközi kapcsolata a falusi paraszttársadalomban gyökerezik. E hagyományok legrégebbi rétegei még a preindusztriális sztereotípiákban lelhetők fel. Ha megkésve is, de az osztrák–magyar kiegyezést követő fejlemények hatására bizonyosan, a falusi lakosság is elindult a kapitalizálódás, a magántulajdon meghatározóvá tétele útján. Az egyik falu parasztjai intenzívebben, a másikéi lanyhább ütemben araszoltak a szóban forgó irányba. Mondhatni: ahány település, annyi fejlődési variáns. A késztetést, akárcsak a szomszéd társadalmak falusi településein, a mezőgazdaság termelékenységének mint a megélhetés előfeltételének szükségszerű fokozása produkálta. (A késztetések ellenére az említett előfeltételek kellő mértékben nem fejlődtek ki, s ennek az lett a következménye, hogy nagymérvű lett a kivándorlás.)

A szlovák faluban a két világháború között sem következett be olyan technikai-technológiai áttörés, amely átfogóan korszerűsítette volna a mezőgazdaságot. Ennek oka az volt, hogy a paraszti kisgazdaságok (földhiány miatt) igazában nem tudtak az árutermeletés, a piacgazdaság magasabb szintjére felvergődni. A „mezőnyben” idegen testként működő nagybirtokoknak pedig nem volt érdekük, hogy konkurenciát szabadítsanak magukra földtulajdonuk legalább egy részének eladása révén.

Közép- és Kelet-Európában a téveszkek és az állami gazdaságok megszervezése keserves és gyors társadalmi-gazdasági változásokat kényszerített ki. Ezek a preindusztriális és korakapitalista formációból lökték át a falut és a mezőgazdasági termelést a szocialista, azaz a „második agrárforradalomba”. (Ezt manapság illik „harmadik feudalizmusként” emlegetni.)

A teljesíthetetlen beadási kötelezettségek miatti büntetési gyakorlat révén közös gazdálkodásra kényszerített parasztoknak a földhöz való tulajdonjogukat ugyan nem kellett feladniuk, a gyakorlatban azonban le kellett mondaniuk tulajdonukkal való rendelkezésről, illetve annak egyéni használatáról. Ezek a 60-as és 70-es években lezajlott folyamatok vezettek aztán az egyszerű technológiák felszámolásához, az addig kétkezi műveletek mechanizálásához, a korszerű földművelés keretében fokozódó termelékenységhez.

Míg például Magyarországon a közöst és a háztájit kombinálták a mezőgazdasági termelésben, Csehszlovákiában mindent kollektivizáltak. Így azután a demokratikus fordulatot követően is másként ment/megy végbe a rekapitalizálódás. Magyarországon kárpótlás zajlott le, (Cseh)Szlovákiában „visszatulajdonosítást” tettek lehetővé. Ez – egyebek mellett – oda vezet, hogy a gazdaságosan termelő (ipari szervezettségű) mezőgazdaság inkompatibilissá válik a gyenge és elaprózott tulajdonlás tényével.

Vizsgálatok tanúsítják: bár a keretükben megkérdezettek esetenként kritizálják a tsz-viszonyokat, többségük egyszerűen lojális a formáció iránt, és fennmaradása mellett „teszi le a garast”. Ez a vélekedés főként azokra a falvakra jellemző, ahol a szövetkezetek pozitívan befolyásolták a település fejlődését, elősegítették a gáz bevezetését, a csa-

tornázást, az útépitést, ahol támogatták a kulturális és sportéletet. Egy-egy prosperáló tsz elnökének nagyobb volt a presztízse, mint a helyi tanács vezetőinek.

A „szocializmusból a kapitalizmusba vissza”-folyamat sajátosságait és törvényszerűségeit hivatott vizsgálni és értékelni a VEGA-projekt, amelyet a Szlovák Tudományos Akadémia Etnológiai Intézetének hét kutatója hajtott végre az ország egyik – meg nem nevezett – régiójában. Eleddig már bebizonyosodott, hogy a mostani változások alapvetően gazdasági tényezőkre vezethetők vissza. Konkrétabban: a kizárólag állami központból irányított gazdaságnak a piacgazdaságba való átmenetére, a profit maximálását célzó koncentrálásra mind intézményi, mind pedig egyéni szinten. A helyi szintű adaptációs mechanizmusok feltérképezése révén láthatóvá válik, hogy miként változik az egyes települések demográfiai struktúrája pozitív vagy negatív irányba. A nagyobb, életeresebb települések pozitív, a kisebb, előregedett települések pedig negatív irányba mozdulnak el.

Mindennek ellenére a preindusztriális szlovák faluból fennmaradt az egymást segítés, a „kaláka” szokása, a „nagy családi” összetartás. A férfiak és a nők közötti tradicionális munkamegosztás is nagyrészt megőrződött, de azért vállalkozó nők is elő-előfordulnak a vizsgált populációban. A mezőgazdasági és egyéb vállalkozók gyors „megtollasodásuk” érdekében a földterületek reprivatizálásával kapcsolatos joghézagokat is kihasználják, sőt: visszaélnék velük. Az új vállalkozók körében nemegyszer az efféle életvitelhez szokott családi tradíciók élednek újjá. A vizsgált régió turizmusra alkalmas természeti értékekkel rendelkezik. A területen található víztározó, amelynek hasznosítását az illetékes önkormányzat vette át, hanyatló forgalmat vonz. Ennek egyik oka a földtulajdonlás rendezetlenségére vezethető vissza. A víztározó körüli hétvégi házak tulajdonosai viszont szeretnék integrálódni a falusi közösségekbe, amit e közösségek ambivalensen vesznek tudomásul, mert tartanak ismeretlenségüktől.

Amint már szó volt róla, mindeközben a tsz-ekhez továbbra is ragaszkodnak az emberek, s ez a jövőt illetően optimizmusra hangolja vezetősegeiket.

A legtöbb falusi probléma alapjaiban ott található a földtulajdonlás bizonytalanságai. Ezen kívül újabb ellentétek is kirajzolódóban vannak a szlovák falu mindennapjaiban és kiemelkedő eseményeiben. Így pl. a vállalkozók és a helyi elitek között sok helyütt elmeresedőben van a viszony, ami olykor a párthovatartozás csetepatéiban manifesztálódik.

Futala Tibor

A szlovákság viszonya a titokzatos globalizált kultúrához

Novota, Mikuláš: Tajúpnost' globalizovanej kultúry a vzt'ah národa k nej. = Slovenské pohľ'ady, 2002. 5. no. 18–26. p.

A referált, jellegzetesen szélsőjobb publicisztika „introitus”: „Jelenleg a szlovák nemzet tudata a káosz vírusával van beoltva. A nemzet nagyobbik része a keresztény és európai-humanista kultúra által színezett, belőle öröklött kulturális szokásrend, valamint a nemzeti tudatnak a félig animális szenvedélyek, a meddő és hedonista életmód, a kapzsiság, a megkívánt javak önző elsajátítása, akár a legközelebbieket kiszípolozása, a hazugság, az irigység, a gyűlölködés, a bosszú és a kriminalitás kultúrája általi masszírozása között tévelyeg. Ennek a rontó kultúrának mindenekelőtt az ifjúság és – beleértve a roma és a magyar kisebb-